

max stirner
ve
anarşizm
h.brahim türkdoğan

hayalci hücre: #42 başıbozuk kitaplığı #3 | h. ibrahim türkdoğan | max
striner ve anarşizm ©2024 hayalci hücre | bu kitabın türkçe yayın
hakları h. ibrahim türkdoğan ve hayalci hücre yayın'a aittir. | yayına
hazırlayan: alişan şahin | kapak tasarımı: sezgin 'garga' ibik | dizgi: nail
dünder | baskı-cilt: repar tasarım matbaa, yenibosna merkez mh. cemal
ulusoy cd. no: 43 bahçelievler/istanbul (sertifika no: 40675) | 1. baskı
2024 / istanbul | isbn no: 978-625-6597-28-0 | sertifika no: 73832 |
hayalci hücre yayın lema yayıncılık basım dağıtım kırtasiye ticaret
limited şirketi sinanoba mahallesi aktay caddesi A3-27 blok no: 6a iç
kapı no: 6 büyükçekmece / istanbul | <https://hayalcihucre.com>

max stirner
ve
anarşizm
h.brahim türkdoğan

başıbozuk kitaplarından elde edilen
bütün gelir
her türlü hayvanatın
yeme içme ve barınma masrafları için
harcanacaktır.

Metinler Üzerine Teknik ve İçerik Bilgiler

9

Gustav Landauer'in
Max Stirner'le Eksantrik İlişkisi

II

Aydınlanmış Anarşi ve Stirner

23

Anarşizme Post-anarşist Bir Yaklaşım

29

Max Stirner ve Anarşizm Üzerine
Birkaç Not...

41

Max Stirner ve (Bireyci) Anarşistler

57

h. ibrahim türkdoğan

Doğumu 1960. Felsefe, sosyoloji, siyasal bilimler (RWTH-Aachen) ve sosyal pedagoji (KFH-Aachen) alanlarında öğrenim görmüş, Max Stirner'in Biricik ve Mülkiyeti'ni Türkçeye kazandırmıştır. Almancada (Der Einzige und Das Nichts, MSA-Leipzig, 2003) ve Türkçede (Hiç, Sınır Ötesi Tümceler, Öteki Yayınevi, 2018 / Ben'in Terörizmi, 2023) yayımlanmış eserlerinin yanında çok sayıda makalesi vardır. 2002'de kurulan Max Stirner Topluluğu'nun (Leipzig/Bayreuth) kurucu üyelerinden ve ilk başkanıdır. 1999'dan beri Max Stirner Projesi'ni sürdürmektedir. Aynı zamanda sosyal pedagog unvanıyla çeşitli kurumlarla beraber çalışmaktadır. Aachen / Almanya'da yaşamaktadır.

Metinler Üzerine Teknik ve İçerik Bilgiler

≈

Toplam beş ayrı çalışmadan oluşan bu kitapçığın dördünü daha önce çeşitli dergilerde ve Max-Stirner-Projesi'nde yayımlamıştım. Gustav Landauer ile ilgili metni önce Almanca yazmış ve yayımlamıştım. İlk kez Türkçe yayımlanıyor. Hepsinin ortak özelliği: Gelişigüzel anarşist olarak anılan Stirner'i her çalışmada ayrı ayrı ve farklı kontekstlerde incelemek ve bu gelişigüzel betimlemenin nedenlerini açıklarken Stirner'in anarşist olmadığını da hem çeşitli felsefi kavramlar hem de farklı görüşler eşliğinde açığa kavuşturmak.

Bu baskı için tüm metinler gözden geçirilmiştir.

≈

**Gustav Landauer'in
Max Stirner'le Eksantrik İlişkisi**

≈

“Her gizemci anarşiye yatkındır.”

Paul Valéry

≈

Almanca yazdığım bu metin “Auf den Spuren eines anarchistischen Mystikers / Gustav Landauer und seine exzentrische Beziehung zu Max Stirner” başlığıyla şubat 2003 yılında “Der Einzige” adlı dergide yayımlandı. Türkçeye aktarırken daha çok stilistik değişiklikler yaptım.

Joachim Willems’in söz konusu kitabının¹ alt başlığı, aynı zamanda ilginç ve kendi türünde olağanüstü ve kapsamlı çalışması beni Gustav Landauer’in kişiliği ve felsefesini yakından incelememe neden oldu.

Söz konusu kitap Landauer’in gençliğinden ölümüne kadar bilgi dolu büyük bir spektrum içerir; yazar, Landauer’in sosyalist anarşizmi ve dinsel gizemciliği üzerine kapsamlı bir analiz sunar.

Landauer bu iki çizgi arasında tinsel ve ruhsal gelişme sürecini yaşamıştır elbette. Willems, Landauer’in düşünce akışını gerektiği gibi izleyebilmekte ve bunları uygun bir üslupla anlatabilmektedir.

Yazar, sadece birçok kuramın tarihsel konstelasyonları hakkında bilgi vermekle yetinmemekte, aynı zamanda dinsel ve felsefi düşünürlerin tarihsel bağlarını da

¹ Joachim Willems: Religiöser Gehalt des Anarchismus und anarchistischer Gehalt der Religion? Die jüdisch-christlich-atheistische Mystik Gustav Landauers zwischen Meister Eckhart und Martin Buber. Verlag Ülmer Manuskripte. Albeck bei Ulm 2001.

incelemektedir; uzun bir zaman karanlıkta kalan bağları aydınlatmaktadır.

Kitapta sadece “sosyalist” ve “anarşist” ve birçok kez “konsey devrimcisi” olarak onurlandırılan ama pek de gizemci olarak adlandırılmayan bir Landauer hakkında bilgi almıyoruz, aynı zamanda anarşiyi ve gizemi birbirleriyle ilişkilendirmesini ve kaynaştırmasını bilen bir Landauer’le karşılaşmaktayız.

Bir anarşist gizemci olarak anarşistler üzerinde pek bir etkisi olduğu ve ilgi kazandığı söylenemez. Bu günümüz için de geçerlidir.

Benim açımdan Landauer bazı konularda eleştiri nesnem olsa da, ısrarla dile getirmek isterim ki, pek sevilen ve hâlâ korkulan anarşi sözcüğünü Almanca dilci anarşistler arasında doğru anlayan az kişiden biridir –özel bir açıdan.

Landauer’i “gerçek anarşist” saymayanlara tek sözüm var: Anarşide gizemi duyumsayamayan her bir kimse, bence, tahakkümden kendini koparma yeteneğine sahip değildir. Çünkü: Tam da gizemde bütün tahakkümler çözümlür. Bununla Valéry’nin tespiti doğrulanmaktadır.

Bir anarşistin gizeme yatkın olmayışı, onun tinsel-psişik bağımlılığına, tahakküm bünyesine bağlılığına işarettir.

Landauer’in birçok anarşiste eleştirisi “yeniden doğma” kuramına dayanıyordu; ona göre “yeniden doğma”nın koşulu toplumsal ve dilsel baskıdan arınan yeni insandır.

Bu açıdan bakan Landauer, “gelecekte” bir anarşist toplumu yadsıyor ve anarşinin şimdiki zamanda gerçekleşebilirliğine işaret ediyordu. Joachim Willems “yeni-den doğma” kuramıyla ilgili de önemli bilgiler sunmakta ve gizemci Meister Eckhart ile Landauer arasındaki benzerliklere ve farklara da dikkat çekmektedir.

Devamla dinsel ve dinsel olmayan gizemden çeşitli öğeleri bir düşünce sistemine uyarlamaya çalışan, bir düşünce sistemi geliştirmeye yönelik ve otonomca düşünen bir Landauer’i görmekteyiz Willems’in kitabında; ve onun bir Peter Kropotkin ve Oscar Wilde çevirmeni olduğunu. Martin Buber’le karşılıklı etkilerini ve “Sozialistischen Bund”ta (Sosyalist Birlik) ortak çalışmalarına tanık oluyoruz; Landauer’in geleceğe yönelmeyen, bizzat “devletin yanında” sosyalist toplumun inşasını hedefleyen “Autonome Bünde”ler (Otonom Birlikler) hakkında bilgilendiriliyoruz.

Gizem fenomenini çeşitli biçimleriyle tanıtan Willems, panteizmle, teolojiyle, antropolojiyle vb. olan ilişkilerini ve aralarındaki farkları tartışır. Fritz Mauthner ve Meister Eckhart’ın önceleri sosyalist ve sonraları gizemci olan Landauer üzerindeki etkilerini de ifade eder. Landauer’in politik ve felsefi gelişimi tüm eserlerinde adım adım izlenmekte ve titizlikle ifade edilmektedir. Ancak ne var ki belirli bir konuyu Willems incelemiyor, oysa konunun içinde bulunduğu kontekst pek de dikkat çekicidir.

Fritz Mauthner ile yakın bir dostluğu olan Landauer, politik süreçten gizemci sürece geçişinde Mauthner’dan

bazı düşünceler ödünç alır. Aynı zamanda da Max Stirner'in düşünceleriyle kendi içinde bir tartışma sürecine girer; bu düşünceler Landauer'in gelişiminde hiç de önemsiz değildi. Willems bu bağlamda ilginç bir noktaya işaret eder ama ne var ki kısa dipnotlara indirger konuyu.

Willems, bu konuya gereken önemi vermediği için, Landauer-Stirner-ilişkisine burada kısaca değineceğim.

Kitabın 38. sayfasında Willems, şu tespitte bulunur: “Landauer'in Mauthner'in dil felsefesiyle ilişkisine dair demek gerekir ki, Landauer daha 1895'lerde Mauthner'in dil eleştirisini okumadan benzeri sonuçlara varmıştı. Burada önemli olan özellikle bireyin sorgulanması, duyu organlarına şüpheyile yaklaşım ve kavramların ‘yavan’ oluşu bilinci.”²

Bence burada söz konusu ‘okumadan’ sözcüğünün önemsiz bir etkisi olduğu söylenemez; alıntıya dikkatle bakarsak, Willems'in farklı düşündüğünü sanmıyorum. Özellikle son tümce doğrudan Stirner'i hedeflemektedir (Willems, Stirner'in adını kaynak vererek anar, dipnot 130); ne var ki Willems, Stirner'le bu bağlantıyı incelemiyor. Yazar, haklı olarak “Landauer'in 1895'te Mauthner'i okumadan benzeri sonuçlara vardığına” ve dipnotta Landauer'in Stirner'le çatışmasına dikkat çektiğine göre, soruna bir açıklık da getirmesi gereklidir. Çünkü önce

² Joachim Willems: Religiöser Gehalt des Anarchismus und anarchistischer Gehalt der Religion? Die jüdisch-christlich-atheistische Mystik Gustav Landauers zwischen Meister Eckhart und Martin Buber. Verlag Ülmer Manuskripte. Albeck bei Ülme 2001, s. 38.

“Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums” adlı çalışmasında Stirner’le cebelleşen Landauer, daha sonra bu düşünceleri derli toplu analizlemeden “Skepsis und Mystik”e alır; buradaki amacı Stirner-yorumlarını bir an önce sonlandırmaktı.

“Skepsis und Mystik”te ise doğrudan Mauthner’le bir tartışmaya giriyor. Tam da Stirner’in enerjik dil eleştirisiyle Landauer’e “Entwicklungsgeschichte des Individuum”da gizemin kapıları açılmıştı; bu kapılara daha sonra Mauthner ve Meister Eckhart’ın katkılarıyla tam olarak teslim olacaktı. Ve bununla “son” ve “büyük” nominalist Stirner’e tüm zamanlar için sırtını tamamen dönecekti. Landauer neden Stirner’i yolun yarısında terk etti? Tam da dağın ucu gözükmeye başlamışken –Stirner’in yardımıyla? Bunun yanıtı ilginç bir çalışma olurdu. Landauer, Stirner’i bir merdiven olarak kullandı, hedefine ulaştıktan sonra da merdiven işe yaramaz oldu.

Bernd A. Laska, Stirner üzerine sunduğu kapsamlı çalışmalarında Landauer’in konuyu “bastırdığını” kanıtlamaya çalışmakta ve Landauer’in Stirner’i argümanlar eşliğinde tartışacağına, psikolojik olarak Stirner’le baş edemeyince onu bastırmak zorunda kaldığını iddia etmektedir.³ Kısmen doğru olduğunu düşündüğüm bu öngörüye tam olarak katılmıyorum. Willems, umarım bu konuyla yakından ilgilenecektir, özellikle Landauer’in felsefesi açısından önemli bir çalışma olurdu bu.

³ Bernd A. Laska: Ein dauerhafter Dissident, LSR-Verlag Nürnberg, 1996, s. 58.

Laska'nın iddiasında şüphelerim var, çünkü: Landauer'in nominalizm eleştirisi (aynı zamanda Stirner eleştiridir bu) "argümanlara" dayanır. Landauer, nominalizmi aşmayı hedefler, Stirner'in "doktrinini" Stirner'in sözlerini değiştirerek ifade eder: "İmha edilmesi gereken Tanrı kavramıdır. Ama ezeli düşman olan Tanrı değil, kavramdır."⁴ Landauer, bununla sadece nominalizmi "aşmaz", aynı zamanda Stirner felsefesini kısmen içeren tanrısız gizemi de "aşar." Yine de bir sorun mevcut. Gençliğinden bu yana etkilendiği bir filozofla alelacele bir muhakeme yapılamaz. **Stirner'i aşmak için, onu susturabilmek gerekir.** Landauer, bu edimden pek uzaktı.

"Entwicklungsgeschichte des Individuums" adlı çalışmasında Landauer, Stirner'in Ben'ini çözdüğünü düşünür, oysa Stirner felsefesinin derinliğine dokunamıyor bile. Bunun yerine eleştirisini yanılsama ve Ben'in bütünlük olmaması üzerine kurar. Aynı eleştiriye Mauthner de benzeri nedenlerden dolayı yapmıştı. Bu konuda ikisi de felsefi bir tartışma sunamamaktadırlar. Landauer'in argümanları son derece verimsizdir; Stirner'in Ben'ini özellikle Stirner'in **Hiç**'iyle incelemesi gerekirdi, ki Stirner'in Hiç'i de **nominalizmi** aşar. Böylece Stirner'e karşı giriştiği tinsel kavgada yarı yolda kalır.

Stirner'in Ben'i Tanrı'nın yerine geçen bir Ben olarak sahneye çıkar. Landauer de aynı görüştedir bu konuda. Stirner'in "sıradan" bir gizemci olmadığı tartışma bile gerektirmez: Stirner dinsel-gizemci Hiç'i kafası üzerine

⁴ Gustav Landauer: Skepsis und Mystik.. Verlag Büchse der Pandora, Münster / Wetzlar 1978, s. 12.

oturtur ki kendi Hiç'ini ayakları üzerine oturtabilsin; ancak böylelikle o Hiç Her şey olabilecektir ve kendini yaratan bir Biricik olarak yeniden doğabilecektir. Bu, sözümona Tanrı Oğluna bağlı bir Hıristiyan gizemciliğin hiçbir işine yaramaz. Bir bütün olarak monoteist-dinsel gizem Stirner'in Hiç'iyle kolay kolay bağdaştırılamaz. Landauer bunu anlamış olmalı ve hatta bu sorunla baş edebilecek bir yapıya sahip değildi. Stiner'i aşmaya çalışan verimsiz ve kısmen de eksantrik uğraşları bunu göstermektedir.

Neticede bu noktada hataya düşer. Hata bir: Stirner'e karşı birebir argümanlarla son aşamaya kadar tartışacağına, aniden susar ve "soy kuramıyla" ilgilenmeye başlar; bununla da bireye karşı ve **dolaylı** olarak da Stirner'in Biricik'ine karşı argüman bulmaya çalışır (*Skepsis und Mystik*). Psikolojik tuzağa düştüğünün farkında değildir bu noktadan sonra. Bununla Laska'nın "bastırma" iddiasını doğrulamaktadır, en azından şüphe yaratmaktadır. Stirner'in egoizmine dair yazdıklarının hiçbirinde derinlik yok (*Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums*). Burada Stirner felsefesinin temel taşlarını sarsamayan bir politik ajitator olduğunu kanıtlar.

İkinci hata: Landauer, *Skepsis und Mystik* adlı kitabında ilginç bir geçiş yapar. "Gerekli temizleme çalışmasını", "soyutların kibirli geçiciliğini" gerçekleştiren "büyük nominalistten" söz ederek başlayan Landauer, mantıklı olarak tahttan indirilen Tanrı'nın yerine Biricik'iğini oturtan "Ben-müptelalı"dan söz eder neticede. Ne var ki Biricik üzerine sunduğu diyagnozunun, somut-

luğun geçiciliğini, izole olmuş bireyi gerekçelendireceğine, Stirner felsefesinin içeriğiyle hesaplasmadan ters yönde hareket etmeye başlar. Stirner'den yola çıkmasına karşın, karşı-argümanlar sunmaz, "soy kuramı" gibi kavramlarla bireyin geçiciliğini açıklamaya çalışır.

Benim krokisini çizdiğim analizim ve bununla da Laska'nın "bastırma tezi" bu noktada onaylanmış oluyor. Öte yandan Laska'nın tezi nedenlendirilmelidir, çünkü içerik olarak yeterince argüman sunmamaktadır, bu da problemi çözmiyor. Öte yandan bana öyle geliyor ki, Landauer, merdivenini yanlış yere koydu. Bu demektir ki, Landauer, Stirner'i yanlış anladı, bu mümkün. Stirner'e karşı getirdiği verimsiz argümanları zorunlu olarak "bastırmayı" gerektirmiyor. Bağımsız bir düşünür olmasına karşın Landauer, içinden geldiği gelenekçi kültüre bağlıydı. Yahudi-Hıristiyan geleneğinin bir parçasıydı. Stirner'in keskin mantığını kabul edebilecek bir düşünce yapısına sahip değildi.

Gizemcilik tarihinde dikkat çeken bir şey var: Gizemcilik her din tarafından işlenmektedir ve her dinsel kişi, bağlı olduğu dinle bağdaştırmaya çalışır gizemciliği. Böylelikle Yahudi eğilimli bir gizemci, gizemciliği Yahudilik adına ele alır, Hıristiyan eğilimli biri Hıristiyanlık adına vb. Dinsel olmayan gizemcileri ve onların gizemcilikteki yerlerini ifade etmek sanıldığından daha da zor, hem onlar için hem de yorumlayan için. Açıkladığım nedenlerden dolayı Tanrısız Gizemcilik Landauer'in işine yaramıyordu pek. Bu nedenle zaten içli-dışlı olduğu Hıristiyan-Yahudi gizemciliğine yöneldi.

Willems, en geç sunumunu yaptığı “Übereinstimmungen und Unterschiede(n) von Skepsis und Mystik und Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums” (s. 77’den itibaren) konularda Stirner’in rolünü açıklamalıydı. Çünkü tam da bu geçişte Stirner’i “aşar” Landauer. Bireye karşı getirdiği ve savunmasını yaptığı topluma (bu, bireyden daha az bir yanılısama değildir) dair getirdiği tüm argümanlarda adını anmadan “büyük nominaliste” karşı bir mücadele verir, ona tüm zamanlara dair sırtını dönmek için. Bu konuda Willems, Landauer’in karanlık yanını aydınlatmıyor.

Son olarak incelenmesinin anlamlı bir sonuç vereceğini düşündüğüm bir noktaya dikkat çekmek istiyorum: Landauer’in soy kuramının Stirner’in yabancılaşma kuramıyla birlikte incelenmesi. Stirner’in “yeni insanı” da gelecekte bir varlık değildi, bizzat **takma adı** Hiç olan baskılardan arınmış, yeniden doğmuş bir Ben.

Yaratıcı Hiç, tanrısal bir Hiç midir ya da şeytansal bir Hiç mi yoksa bir sıfır felsefe midir? Yanıtsız bir soru bu şimdilik

≈

Aydınlanmış Anarşi ve Stirner

Daha 1980'lerin başında Türkçede sadece bir ya da iki anarşist kitap bulunurken, bugün bu konuda yüzlerce metin bulmak mümkün. En azından bir çevirmen olarak doğrudan katıldığım bu süreci kısaca gözden geçirirken Aydınlanmış Anarşi'nin (AA) diğer anarşizmlerden farklı olduğunu baştan kaydetmem gerekiyor. Aydınlanmış Anarşi, demokratik ve sosyal liberalizmin gelişmiş bir biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Bu yanıyla ilk anda Bireyci Anarşizmi, özellikle de Anarko-Kapitalizmi çağrıştırıyorsa da, kendisini bir somut ütopya olarak gören AA, "liberal, sosyal sorumluluk taşıyan ve demokratik anayasal devlet kurallarını dikkate" almasıyla genel anarşizm sınırlarını aşar. (s.16) Bu açıdan bakan AA "dışsal zor" yerine "içsel zoru" öneriyor. "Erdemli, yardımsever ve iyi insan tipini anarşizmin hedefi" olarak algılıyor. Ona göre "insan insanın kurdudur" "gerçeği" neticede bir türlü eğitilmeli ve belirli bir ahlâksal varlığa dönüştürülmelidir. Bu yönüyle AA Avrupa Aydınlanmasının bir takipçisidir ve devletin yıkımını değil, onun yeniden şekillenişini, "insanileştirilmesini", ilerideki zamanlarda "küçülmesini" amaçlar.

Toplam beş bölümden oluşan Aydınlanmış Anarşi, esas olarak zor'u tartışır. Zor'un özgürlükle ve ahlâkla ilintilerini irdeler. Bunu yaparken şiddet, cemaat, birey, doğal hak, hukuksal hak, meşruiyet gibi siyasal felsefenin genel kavramlarını tartışır. AA anarşizm türlerine bir "yenisi" olarak girerken, şimdiye kadar varolan anarşizmlere ters düştüğünü söylemek yanlış olmaz. Klasik anarşizmle birlikte şimdiye kadar anarşizm adıyla ortaya çıkan bütün anarşizmler zor'un karşıtı ve reddi olarak betimlenebilir. Yani: Anarşizm genel olarak tahakküm

içermeyen bir dünya görüşü olup zor'u kökten reddeder. Bu bağlamda AA diğer anarşizmlerin karşısında yer alır. AA çıkış noktası olarak "eşitlikçi liberalizm"'i alır, ona göre insanlar arasında tamamen zordan arınmış bir birliklilik beklenemez. "Bu nedenle zor en azından karşılıklı olmalı ve birey, mümkün olan bütün olanaklar kullanılarak koruma altına alınmalıdır." (s.15) "Aydınlanmış Anarşi"'nin yazarı Matthias Kaufmann, anarşistlerin zoru tartışmadan anarşizmi kuramayacaklarını iddia ediyor: "Anarşist bir teori tam da zor sorunu ile [...] yani aydınlanmanın politik felsefesinin temel bir konusu ile öncelikle ilgilenmek zorundadır." (s.33) Bunu tartışmak, bu soruya yanıt aramak Aydınlanmış Anarşi'nin ana temasıdır. Aydınlanmış Anarşi'nin okuyucusu bu kitapta anarşizmin belli başlı kuramcılarına pek rastlayamaz; Proudhon, Bakunin ve diğerleri kitabın ana temasını oluşturmamaktadır şüphesiz. Kaufmann, detaylarıyla tartıştığı zor sorununu daha çok Aristoteles, Hobbes, Locke, Kant, Rousseau gibi düşünürlerden yararlanarak aydınlatmaya çalışır. İnsan hakları, ahlâk, devlet kuramı, vergi gibi konularda bu düşünürlere dayanarak Aydınlanmış Anarşi'yi ifade etmeye çalışır. Sosyalizm ve Anarşizm liberalizmden doğan iki ayrı düşünce olup kendi temellerini oluştururken, Aydınlanmış Anarşi liberalizmin "eşitlikçi", devletin aza indirgenmiş biçimidir. Bu bağlamda hem sosyalizmden hem de anarşizmden izler de taşımaktadır. "Siyasi yapısını [...] değiştirmek isteyen, çağdaş liberal demokrasi anlayışının gereklerini" kendi "gelenekleriyle birleştirmeye çalışan ve heterojen kültürel yapıları arasında köprü" (s.11) konumundaki Türkiye'de Aydınlanmış Anarşi'nin nasıl karşılanacağını zaman gösterecektir.

Son olarak, kitabında Stirner'den yer yer söz eden yazarın Max Stiner'e yaklaşımından kısaca söz etmek istiyorum. Kaufmann'ın Stirner'i anarşizm kapsamında gördüğü birkaç tümcesinden anlaşılıyorsa da kitapta Stirner'in herhangi bir "anarşizminden" söz edilmiyor. Kaufmann, anarşist vizyonunu irdelerken, insanın tekil bir varlık değil, sosyal bir varlık olduğunu vurguluyor. Ve "başkalarıyla bir cemaat içinde [...] devletçe korunan bireylerin [...] özgürlüğünden başka bir şey olan mutlak özgürlük var olabilir" diyor. "Ancak Max Stirner'in sadece kendine yeten özgürlüğü de bireyi yalnızlığa, varolmamaya, yokluğa mahkûm eder. Özgürlük sadece eşitlik ve dayanışmayla birlikteyse gerçek özgürlüktür." (s.119)

Stirner'in yalnızlığı benimsediği ve felsefesinin yalnızlığı içerdiği görüşüne katılmıyorum. Stirner toplumu topluluktan (cemaatten) ayırır, ilkinde özgürlüğünün kısıtlandığını, ikincisinde yaşanıldığını ifade eder. İlkinde kısıtlanan özgürlük dayatmalı bir dayanışmayı içerir, ikincisindeyse tekin kendi kararına bağlı olarak bir dayanışma öne çıkıyor. Stirner'in resmini çizdiği "Egoistlerin Birlikteliği" dayanışmadan yoksun değil, tersine onunla varolabilendir. "Egoistlerin Birlikteliği"nin dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma dışında bir anlamı yok zaten. Ancak Stirner, dayanışma beğenisini ifade ederken "gerçek" ya da "mutlak özgürlük" kavramını metafizik bir taslak olarak algılar; yani özgürlüğün gerçeği ve sahtesi yoktur, özgürlük ya var ya da yoktur: özgürlük sadece somut olandır. Ayrıca özgürlük kavramı Stirner'de ikincildir, birincil olan *Eigenheit*'tir⁵: *Eigner*

⁵ *Eigenheit*: özellik, özgünlük (orijinalite), ayrılık (farklılık), Kendi olma. *Eigner*: sahip olan, kendi olan, kendine sahip (ait) olan, kendi

özgürdür, özgürlük *Eigenheit*'in içindedir. Stirner'in de-
yimiyle: özgürlük kendinizden arınmanızı öğretiyor, *Ei-
genheit* ise kendinize gelmenizi, kendiniz olmanızı. Kendi olan, erki doğrultusunda özgür olabilir. Erk sen-
deyse, özgürsün. (Ayrıca eğer tekin sosyal bir varlık ol-
duğunu kabul ediyorsak, bu ilkeyi gerçekten onaylıyor-
sak, o zaman insanın eğitilmesine ve ahlâklaştırılmasına
gerek kalmaz, çünkü o zaten sosyaldır. Eğitilmesi,
ahlâklaştırılması onun asosyalleştirilmesidir. Ancak bu-
rada ezelden beri sürmekte olan köklü bir yanlış anlama
var.⁶

Eşitlik totaliter bir rejimin eşitsizliği kadar çekilmez
ve dayanılmazdır Stirner'e göre. Oysa doğadaki "eşitsiz-
lik" *Eigenheit* kapsamında ve egoistlerin birlikteliği yö-
nünde tekin biricikliğini yansıtır. Bu biricikliktir ki teki
tekten ayırır ve tekin tekle dayanışmalı bir yaşamda ol-
masını sağlar ve öngörür. Ayrıca unutmamak gerekir:
Stirner politik bir düşünür değil, siyasal felsefi yanı olan
bir filozoftur. Stirner'le siyasal bir düzen kurulmaz ama
böyle bir düzen için ondan yararlanılabilir.*

≈

özelliklerini taşıyan.

⁶ Stirner "eğitim" kavramını "öğrenme" kavramından ayırır: eğitim
zor'a dayalı, öğrenme ise direktif ve buyruklardan bağımsız olarak
işler. Stirner'le birlikte şöyle diyebiliriz: bir çocuğa yemek yemesi
için "yemezsen aç kalırsın" dersek ahlâksal (pedagojik) bir etkide
bulunmuyoruz. Ama "yemekten önce dua etmelisin" dersek doğru-
dan ahlâkçı ve pedagojik davranmış oluruz. Bu konuda ayrıntılı tar-
tışma için bkz: H. İbrahim Türkdogan, "Stirner und die Antipäda-
gogik". Yayınlandığı yer: *Der Einzige. Vierteljahresschrift des
Max-Stirner-Archivs Leipzig*. Nr. 1/2000

* Bu yazının ilk yayımlandığı yer: Varlık, Kitap eki, Mart 2004.

Anarşizme Post-anarşist Bir Yaklaşım

Nedir

A.

A.

A?

Alfabenin ilk harfi.

Sıralamayı uzatmadan Birey Yayınları'nda yayınladığımız *Anarşist Kuram ve Kökeni* (1992) adlı kitabın giriş yazısını anımsadım. Ancak oradaki anarşi tanımlamalarını kriter olarak görmüyorum. Çünkü oradaki tanımlama genel bir tanımlamadır. *Genel* kendi içinde *özneyi* içermez.

Önce: kriter nedir?

Ve sonra: anarşinin kriteri olabilir mi? Varsa: kim belirler?

Anarşinin sahibi var mı? Anarşi sahipsiz mi?

İşimizin kolay olduğunun farkındayız. İşbu, kolay...

Anarşi, bir sözcük, –içeriği dolacak. İnsanlar belirleyecek, – içerikli insanlar.

Anarşist kuramcı ya da felsefeci olarak kabul edilen insanların görüşlerini burada tartışma ötesi tutacağım ancak bir Proudhon ile bir Kropotkin arasında fark olduğuna işaret ederim ya da bir Bakunin ile bir Landauer arasındaki farka; Gandhi ile Emil Henry arasındaki fark ise hemen dikkat çeker. Ya da Paul Feyerabend ile Tolstoy, Goldman ile Anarko-Kapitalistler, Anarko-sendikalistler ile herhangi bir anarşist-punk grup farklıdırlar.

Tüm bu akım ve insanlar kendilerine anarşist der. Buradan edindiğim resim renkli bir resimdir. Öylesine renklidir ki insanın kör olma tehlikesi oluşabilir.

Başladığım şu tümceyi takip edecek soru asla felsefi bir soru olamaz, siyasal-felsefi olabilir, sosyolojik bir soru olduğu kesin. Anarşistlerin hepsinin ortak bir yanı var mı? Standart bir soru, –sosyolojiye pek yakışır. Standart yanıt: var, bence: tahakkümsüz içerikli. İyi. Elimizde şimdi bir kriter var. Batı’da doğan anarşi sözcüğünün sözcük anlamı budur zaten.

Anarşistleri birleştiren başka bir kriter var mı?

Biri şiddet yanlısı, bir diğeri karşıtı; o halde şiddet ya da şiddetsizlik bir kriter değildir. Biri evrimci, bir diğeriyse devrimci; o halde başka bir kriter aramamız gerekiyor. Anarşistlerin yakın geçmişte sosyalist olmaları bir rastlantıdır, dolayısıyla zaman içerisinde sosyalist olmayanları, hatta anti-sosyalist olanları da var. Çok gariptir ama komünist-anarşistler de var. Bir araya getirilen bu iki karşıt sözcükten sonra faşizan bir anarşizmin oluşmasına da şaşırmam. Serbest pazar taraflısı ve karşıtı olanlar da var. Anarşiyi ulusalcılığa, Hristiyanlığa, çevreciliğe, hayvan severliğe entegre edenler de var.

Peki, hak, adalet, ortak yaşam için ilkeler, kurallar? Bu konuda anarşistlerin ortak düşünce ve edimleri ve kriterleri var mı? Hak. Ne hakkı? Adalet. Neyin adaleti? Anarşistlerin tahakkümsüzlük dışında başka ortak düşünceleri gerekiyor mu? Neden gerekiyor? Kimin böyle bir istemi olabilir? Her tahakkümsüz birey kendi başına bir kriter olamaz mı?

Yok (!) – mu?

ÖNCE: ANARŞİNİN GENEL KABULLERİ?

Anarşistlerin ifade ettikleri genel kriterler; karşılıklı yardımlaşma, doğal hukuk, özgürlük, ortaklaşacılık, adalet ve eşitlik –mi? Eğer böyleyse, o zaman, soru: doğal hak, adalet, ortaklaşacılık, ya da karşılıklı yardımlaşma gibi kriterlerin anarşinin kriterleri olduğunu kim belirliyor? Genel mi?, Tek mi, Tek’ler mi, birey mi, bireyler mi?

Sonra: Anarşinin genel kabulleri olabilir mi?

Anarşinin ... işbu genel kabullerini ... genel problemli buluyorum. Yukarıda sıralanan kriterleri anarşizmin kriterleri olarak kabul edersek ... Anarşinin genel kabulleri olarak ileri sürülen kriterler bana çok muhafazakâr geliyor. Anarşizm muhafazakârlıktır. Öyleyse anarşiyi yeniden tanımlamak gerekiyor. Ve anarşizmi. İşbu, kolay...

Anarşizm anarşiden gelmesine karşın, anarşiyi terk edecek kadar ondan uzaklaştı. Anarşi Hiç ile varolurken, Tek’in Hiç’ten uzaklaşmasıyla anarşizmin kucagında bulur kendisini. Anarşi, Biricik’in sadece bir mülkiyeti iken, sahibini terk edip ona şiddetle sahip çıktı, –çıkarıldı. Heidegger’in, insanın dünyadaki yerini belirlerken, kendi yerinin dünya değil de, doğduğu kasaba olduğu kuruntusuna kapılması gibi, anarşi de kendisinden uzaklaşıp anarşizmleştirdi. Anarşizm muhafazakârlıktır. Bu anarşizm, Heidegger’in doğduğu kasabanın özelliğine sahiptir. Varoluşun varoluşçuluğa dönüşmesi gibi, anarşinin anarşizme dönüşmesi, –işte Hiç’in sığınmacılığa dönüşü. Biricik, biricikçilik’e dönüşeceği an biricik olma niteliğini kaybeder. Biricik’in özelliği zaten biricik olmasıdır. Anarşi anarşizmle dost olamaz.

DOĞAL HUKUK

Aydınlanma çağında ölen Tanrı'nın yerini hiç gecikmeden doğa aldı. Aydınlanma öncesinde Tanrı'nın ne olduğu ve nasıl olması gerektiği araştırılırken, aydınlanmayla birlikte doğanın ne olduğu ve nasıl olması gerektiği araştırılmaya başlandı. Sorun, Tanrı'nın olup olmadığı sorunu değil, sorun, Tanrı'nın neden var ve neden yok olduğu sorunudur. Doğanın bir kriter olması ve olmaması sorun değil, sorun, doğanın neden kriter olması gerektiği ve gerekmediğidir. İşbu, kolay...

BİLGİ

Aydınlanmayla birlikte bilginin kazandığı zafer, aynı zamanda kendisini çöküşe hazırladı. Bu zafer istem üzerinde oluşan bir tahakkümdü. Bilgiyle en iyi ihtimal olarak iç dünyamızda özgürleşebiliriz, ki bu özgürlük yaşanmayan bir özgürlüktür, dış dünyamızdaysa iç dünyamızdaki düşünce özgürlüğümüzle birlikte bağımlılaşırız. Bilgi özgürlüğü bilginin özgürlüğüdür, din özgürlüğü dinin, adalet özgürlüğü adaletin vb. Bilginin özgürlüğü istemin özgürlüğünü getirmiyor. İstem, kendisini her gün değiştirecek olan kişinin kişiselliğinin ifadesidir, –işte Tek. Bilgiyse sadece bir düzeni ayakta tutmak için gerekli bir araçtır. “*Bilginin istem olarak doğabilmesi ve özgür kişi olarak kendisini her gün yenilemesi için ölmesi gerekiyor.*”⁷

⁷ Max Stirner: Das unwahre Prinzip unserer Erziehung, oder: Humanismus und Realismus. Bkz.: Max Stirner: Parerga, Kritiken, Rebliken. S. 97. LSR Verlag 1986. (Çeviri: HİT).

EGOİST

Stirner, Tek’e, güncelliğine anarşi havası katabileceği yaşam yöntemleri sunar. Moses Hess’in Stirner’e Egoistlerin Birlikteliği konusunda yaptığı eleştiriyi Stirner şöyle karşılar: “Belki şu sıralar Hess’in penceresinin önünden çocuklar bir arkadaşlık oyunu için biraraya koşuyorlardır; Hess, onlara baktığında eğlenceli egoist birlikler görecektir. Belki Hess’in bir arkadaşı ya da sevgilisi vardır; o zaman bir kalbin diğer bir kalbi nasıl bulacağını bilebilir ve karşılıklı zevk almak için ikisinin de nasıl egoistçe birleştiğini ve her ikisinin de doya doya zevk alacaklarını bilebilir. Belki de sokakta bir iki arkadaşıyla karşılaşacak ve şarap içmeye çağrılacaktır; sevgiye hizmet etmek için mi onlarla gidecek yoksa zevk alacağını düşündüğü için mi onlarla birleşecek ?”⁸

ERGİN (YETİŞKİN)

Erginler, bir daha çocuk olamayacakları için çocuk programları yazarlar. Ve erginler bu acıdan dolayı eğlencesiz *eğlence toplumu* kurarlar. Erginler örgütlenmelerini elbette katı, sert ve kalıcı ilkelere dayandıracaklardır.

PERSONALİSTEN

Stirner, sunduğu “pedagojiye” ısrarla ad vermek istemiyor: Her şeyin adlandırıldığı bilgi dünyasında kendisini bile bile tuzığa götürmenin sertliği ve acısıyla, neticede dayanamayarak şöyle diyor: “Bu ilkeye uymak isteyenler –izmciler olarak adlandırılmak isteniyorsa, o zaman onlara *kişiselciler* densin, benim için fark etmez.”⁹ Güzel

⁸ Ayy.: s. 204.

⁹ Ayy.: s. 79.

Türkçemizle: ne hâliniz varsa görün, o kadar istiyorsanız alın size ad.

DİL

Gustav Landauer, sözü şöyle sorgular: “Dil eleştirmenliği dilbilimciliğin aynısı olurdu, eğer dilbilimcilik eleştirel olsaydı; ancak dilbilimcilik eleştirel olmadığı ya da az eleştirel olduğu için, önce dilbilimciliğin eleştirilmesi ve ortadan kaldırılması gerekiyor.”¹⁰ [...] “Her dil otantik olanın otantik olmayana aktarılışıdır.”* Dil ustalığıyla birçok felsefeciyi büyüleyen ancak aynı zamanda birçok felsefeci nezdinde komedyen bir figür olma payesi kazanan Heidegger, dil insanın evidir, der. Ne var ki, bu evin kokuştüğünü göremeyecek kadar da muhafazakârdır. Anarşizm böyle bir muhafazakârlıktır – işte.

HAK

Örneğin devletin şiddeti devletçilere göre öz savunmadır, çünkü devlet tek tek kişilerin koruyucusudur, dolayısıyla devletin yokluğunu amaçlayan anarşistler devletin özünü yıkmayı hedeflerler. Devlet insanların kapsamıdır, devletin yokluğu, o insanların yokluğudur. Diğer taraftan öz savunmayı devletin otoritesine karşı gerekli bulan anarşistler, kendi yaşam kriterlerinin bu otorite tarafından işgal edildiğini ileri sürerler. Her iki cephe de kendi açısından haklıdır. Çünkü hak sadece erk-etiksel bir özelliktir. Realite – işte. Hak dışardan empoze edilendir.

¹⁰ Gustav Landauer: *Skepsis und Mystik*. Verlag Büchse der Pandora, 1978, s. 23.

* Bkz. Dipnot 5.

İÇSELLEŞTİRMEK NEDİR?

Anarşistin belki de yapması gereken ilk edim bu iç tanrılara elveda demesi olacaktı. Ancak anarşinin anarşizmeleşmesi, anarşistin ideolojikleşmesine neden oldu. Stirner şöyle deseydi çok mu garip olurdu: 'Ben sosyalistlere karşı değilim, bizzat kutsal sosyalistlere karşıyım.' Stirner: "Egoizm sosyalistlere karşı değil, bizzat kutsal sosyalistlere vb. karşıdır." Bu tümceyi Stirner yazarken şunu biliyordu: Her sosyalizm her –izm gibi kutsallaşacaktır. Anarşizm kutsallıktır.

VİCDAN / STİRNER BİR TOTAL RETÇİDİR

Landauer, *Eylemle Propaganda* yanlısı Fransalı anarşistleri (Ravachol, Henry vb.) eleştirirken, şiddetle asla şiddetsiz bir ortamı gerçekleştiremeyiz ve anarşiyi yaşamak için *yeniden doğmak* (öl ve yeniden doğ) gerekir, derdi. Yeniden doğan insanın vicdanı da yeni olacaktı; –hiç olmayacaktı. Landauer'in 1895 ile 1905 yılları arasında ilginç çalışmaları var. Bir taraftan siyasal-felsefi bir anarşizm üzerine yazarken, diğer taraftan da bu fikirlerini gizemci (mistik) bir anarşizmle birleştirmeye çalışır. Ve gerçekleştirilmesine değer verdiği anarşizmi devletsiz ve otoritesiz bir ortam olarak algılar. Ama bu ortamı yaşamak için şiddet ya da devrim gibi politik teraneleri benimsemez, sadece bugünden hareket ederek istenilen ortamı kurmak ister. Anarşizmi geleceğe bırakmayı, bir dindar insanın öte dünyadan ümitlenmesine benzetir. Dolayısıyla anarşistler anarşizmi yaşadıkları ortamlarda (tüm ilişkilerinde) gerçekleştirebilirler ancak. Bundan yola çıkarak da Landauer, olsa olsa ancak "anarşist kasabalar" kurulabilir, der ama anarşist toplum gibi düşünceleri beğenmez (bak: Landauer'in Paul Eltz-

bacher'e 02.04.1990 tarihli mektubu). "Yeniden doğmak" Landauer'e göre bugüne ait olan otoriter yapıdan arınıp anarşizan bir psikolojiyle yaşamak anlamındadır. Bu müthiş yeni karaktere Landauer şüpheli bir gizemle ulaşmak ister. Sözü geçen Fransalı anarşistlere seslenerek *sahi* (otantik) anarşistler "kendilerini mistik bir ölüme götürmekten başka hiç kimseyi öldürmezler", mistik ölüm içsel "bir yeniden doğuma götürür"¹¹ der. (Landauer: *Anarchistische Gedanken*). Sözü geçen "yeniden doğum"u Landauer birincil olarak dilin sorgulanmasında arar. Çeşitli metinlerimde bu konuyu ayrıntılarıyla inceledim. Landauer'e göre anadilciler olarak rastlantı sonucu içine doğduğumuz dilin üzerimizdeki egemenliği sonucu içselleştirdiğimiz realiteyi sorgulayarak otantik kişiliğimizi bulabiliriz. Bu noktada Landauer, Stirner'in nominalizmine dikkat çeker. (Bkz. Landauer, *Skepsis und Mystik*). Ona göre Stirner, tüm soyutlamaları, tüm kavramları, bunların egemenliğini silip süpürmüş ve yerine Biricik'i yaratmıştır. Yeniden doğan Biricik'tir, çünkü Biricik içselleştirilen realiteleri kırmakla birlikte, en büyük Tanrı olan vicdan realitesini de kırar. Bunun günümüzdeki bir örneği şöyle olabilirdi: Stirner, askerliği reddedecek olsaydı, bir *vicdani retçi* olmazdı, ona göre içselleştirilmiş böyle bir kurum yoktur. Büyük bir olasılıkla şöyle derdi: Bana öldürmeyi bir görev olarak zorunlu tuttuğunuz için askerlik görevini reddediyorum. Öldürme hakkını ancak ben bana verebilirim. Ben bir vicdansızım.

Adaletli ve sosyal olduğunu iddia eden modern devletçilik kendisini şöyle betimler: Beni zorunlu olduğun için değil, isteyerek sev, beni içine al, beni duygulaştır,

¹¹ Landauer: a.y.y.: s. 41.

ben ol. Stirner'in devlet analizi içselleştirilmiş devletin (vicdanın) yokluğunu amaçladığı için Stirner, sözcüğün sözcük anlamıyla, tam bir vicdansızdır. Bundan dolayı Mauthner, Stirner'in dil aracılığıyla da olsa hatta özellikle dil ile kimseyle, hiçbir şeyle birleşemeyecek kadar arı, asi ve temiz kalpli olduğunu söyleyebilmiştir. Boşalan vicdan sadelik kazandırır bireye ve birey Tek'leşerek birey olmaktan çıkar: Sosyolojik fantazmaları ardında bırakarak kendi özüyle, biricik haliyle karşılaşır. Nezih –vicdansız– temiz kalp. Landauer, gizeme ve biricikleşmeye, otantik- anarşistleşmeye yönelirken Stirner'in nominalizmini bir köprü olarak kullanır.

Henüz pedagojileşmeyen ve terbiye edilmeyen çocuk vicdan özgürlüğünden ve bu özgürlüğün tahakkümünden uzak kalır. Çocuk ergine oranla (bedensel açıdan) zayıftır ve bunun neticesinde dış baskıları içselleştirmek zorunda kalır. Henüz terbiye, tin, Tanrı ve düşünce tuzağından uzak olan çocuk daha sonra, erginleştğinde, terbiyeden, Tanrı'dan ve düşünce tuzaklarından korkmaya-bilir ama vicdanından korkacaktır. Çünkü vicdan terbiyenin, Tanrı'nın ve düşünce tuzağının toplamıdır. Ergin, yani büyümüş-olan-çocuk, babasının sopasından arınmış olabilir ama vicdandan kolay kolay arınamayacaktır. Vicdan tüm fantazmaların mekânıdır, bütünselleşmiş en son Tanrı'dır.

ANARK

Anark ve anarşist diye ayırsak bile yine karşıt bir fark bulamayacağız. Anark sözcüğünü burada Ernst Jünger'in anlayışından farklı kullanıyorum. Sadece sözcük anlamından yola çıkıyorum. Yani: bir anarşist anarşizm için neyse anark da anarşi için odur. Ernst Jünger "Eu-

meswil” (1977) adlı romanında Anark (Anarch) ile anarşist (Anarchist) kavramları arasına bir fark koyar ve Stirner’i bir anark olarak görür. Bunun tartışmasını yapmayacağım burada, ancak şöyle bir tümcesi Stiner’e uygun. Monark çoğula hâkim olmak ister, anark ise sadece kendisine. Jünger, anark’ı monark’a karşıt alır.

HERKESE EŞİT ÖZGÜRLÜK

Anarşistler, ortaklaşacılık bayrağını yükseklerde tutarlar. Karşıtları onları örgütsüzlükle suçlayınca, onlar da ortaklaşacılığı en üst ilke haline getirdiler. Ancak ne var ki anarşist tarihin (ve her tarihin) çok açık gösterdiği gibi, ortaklaşacılık zavallı bireyin ve onun zavallı toplumunun entrikasıdır. Bu entrika onları yenilgiye uğratmıştır.

SONRA

SI

yok.*

≈

* Metnin ilk yayımlandığı yer: *Kara Mecmua*, Sayı 11, Mayıs 2006.

Max Stirner ve Anarşizm Üzerine Birkaç Not...

Max Stirner'in bugün hâlâ zaman zaman anarşizm çerçevesinde anılması kasıtlı ve asılsız bir yermeye dayanır: Friedrich Engels, 1886'da anarşistlere karşı başlattığı anti-anarşizm propagandasında Stirner'i anarşizmin "asıl babası" olarak adlandırır. Engels bir inceleme sunmamakta, tersine, anarşizme karşı açtığı politik savaşta anarşizmi "çürütmek" için Stirner'i anarşist ilan etmektedir. (Anarşist terimini doğrudan bir küfür olarak kullanır.) Anarşizmi ve Stirner'i bir arada hedef alan Engels, "Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie" adlı yazısında Stirner'i "tuhaf" biri ve "günümüz anarşizminin peygamberi" olarak adlandırır.

Meselenin diğer bir garip yanıysa, dönemin hiçbir anarşisti Engels'in bu iddiasına itiraz etmez ve itiraz etmedikleri gibi, Stirner'in "anarşizmini" de onaylamazlar ya da onaylayacak herhangi bir ifade de bulunmazlar. Sadece susmakla yetinirler. Engels'in bu anti-anarşizm-propagandası daha sonra çeşitli Marksçılar (E. Bernstein, G. Plechanow vb.) tarafından aynı yöntem ve bilinçle devam ettirilir. Ve yaklaşık 1900'lerin başından itibaren Stirner artık felsefi ve bilimsel yayımlarda anarşist olarak adlandırılır. Bu felsefi-bilimsel çalışmalar ise öncelikle anarşist olmayan anarşizm tarihçileri tarafından kaleme alınmıştır. E. V. Zenker (1895), P. Eltzbacher (1900) ve E. Zoccoli (1907) anarşist olmamakla beraber, hukukçu ve devlet kuramcılarıdır. Bu eserler yayımlandıktan kısa bir süre sonra birçok dile tercüme edilir ve ondan bu yana Stirner'i çeşitli ülkelerde anarşist olarak ifade etmek bir gelenek haline gelir. (Eltzbacher'in kitabı iki yıl içinde İspanyolca'ya, Fransızca'ya,

Rusça'ya, İngilizce'ye, Hollandaca'ya, Yidişçe'ye, Bulgarca'ya ve Japonca'ya tercüme edilir.)

Anarşistler ise (Bireyci Anarşistler hariç) Stirner'in "Anarşizmi" konusunda esas olarak susarlar. Proudhon ve Bakunin gibi dönemin tanınmış anarşistleri, Stirner'in "anarşizmi" konusunda en ufak bir açıklamada bulunmazlar. Stirner "Biricik ve Mülkiyeti" (BvM) adlı başyapıtında Proudhon'u açıktan ve sert bir dille eleştirmesine karşın, Proudhon susar. Oysa Stirner'i yanıtlayacak yeterince olanağa sahipti.

Daha sonra anarşizmin tarihini kaleme alan anarşist tarihçilerse Stirner'in felsefesine neredeyse hiç değinmezler. Max Nettlau, örneğin, "Geschichte der Anarchie" adlı üç ciltlik yapıtında Stirner'e istemsiz ve soğuk bir dille çok kısa yer verir. Stirner'in "anarşizmine" asla dokunmaz. Ayrıca Kropotkin'in de Stirner'den hiç hoşlanmadığını, Stirner'in adını bile duyunca sinirlendiğini Nettlau'dan biliyoruz.

Anarşi ya da anarşizm genel olarak devlet eleştirisiyle meşhurdur ve anarşistler de devlet aygıtına karşı olmakla. Stirner'in devleti (ve tüm otoriter kurumları) yad-sıması bu anlamda ilk olarak anarşizmi akla getiriyor. Oysa meselenin iç yüzeyine baktığımızda anarşizmin başlı başına bir felsefe ve bir yaşam şekli olduğunu görürüz. Anarşizm bireyden yola çıkarak belirli bir etik üzerine kurulu toplumsal bir organizasyon sunar. Stirner'de herhangi bir toplumsal organizasyona, herhangi bir toplumsal etiğe, herhangi bir düzene rastlayamayız.

Anarşizmin toplumsal bir etik olmayıp, sadece devlet eleştirisiyle yetindiğini ileri süren eleştirmenler karşı-anarşist cepheden geliyor. Bunlar "sevimsiz" Stirner'i "sevimsiz" anarşizmin temsilcisi gösterip her ikisini de

saha dışı bırakmaya çalışırlar. Bazı anarşistlerse bu eleştiriyi sorgulamadan kabul ederler. Ne tuhaf doğrusu!

Batı düşüncesi arasında en “hümanist”, en derin etik üzerine kurulu (klasik) anarşizm gibi bir felsefe Stirner’in Biricik-felsefesiyle örtüşmez:

Anarşizm, yasa olgusuna karşı da olsa, en geç toplumsallaştığında, toplumca yaşanıldığında yasa koyucu bir sisteme gerek duyacaktır ve bunu şimdiden öngörür.

Stirner en geç hak-hukuk, adalet, eşitlik, birliktelik, şiddet konularında anarşizmi altüst eder: anarşizm, şiddeti daima gerekçelendirir, doğrular ve meşrulaştırır. (Haklının haksıza karşı ya da kölenin efendisine karşı şiddeti vb.) Stirner, meşru düşünce ve duygusunu tanımaz. Dolayısıyla hak ve adalet gibi insan edimini meşrulaştırmaya yarayan terimler birer “sabit fikir” (saplantı) olarak yadsınır. Şiddet karşıtı bir anarşizmse Stirner’in felsefesiyle zaten örtüşmez. Stirner, edimlerini kendi biricik istemleri doğrultusunda gerekli bulduğu an, meşrulaştırmaksızın seçer.

Türleriyle birlikte anarşizmin kökeni tahakkümsüzlüktür. Bu anarşizmin temel yasasıdır, kendisidir. Dolayısıyla anarşizm genel olandır. Bireyin genelin tahakkümünden arındırılması, kendi tahakkümüne girmesi - ki bu, anarşizmin odak noktasıdır - Stirner’in “Biricik” anlayışıyla çelişir. Her Biricik, biricik olması nedeniyle genel olana -bu genel tahakkümsüzce de olsa- karşıttır. Her ilke, sadece ilke olmasıyla, Biricik olanı dışlar. Biricik, bir ilke değil, her tekin kendine özgü halidir. Stirner’e göre tahakkümsüzlük, olsa olsa, özgürlük gibi bir saplantıdır. (Biriciklik de bir saplantı olurdu). Anarşist, genelin tahakkümünden arınıp kendi tahakkümüne girmesiyle (her anarşist kendine hükmeder) ve tahakküm

olgusunu “tahakküm yasaktır” ilkesine dönüştürmesiyle yeni bir tahakküm kurar. Bu, Genel’in tahakkümmüdür. Anarşizmi Stirner’den ayıran asıl nokta budur.

Diğer yandan Stirner’in anarşistleri zaman zaman büyülediği, yaşamlarını ve çalışmalarını etkilediği, dolayısıyla modern anarşist felsefeyi zenginleştirdiği izlenmektedir. Ancak bununla Stirner’in anarşist olduğunu ileri sürmek şüphesiz yanlış olur. Anarşistler, doğal olarak sadece kendi felsefecilerinden yararlanmakla yetinmemekteler: Nietzsche ve daha birçok düşünür anarşistlerin her zaman beğenisini kazanmıştır. Ve bu düşünürler her zaman anarşizmin ve anarşinin güç kaynağı olmaktadır.

Günümüzde çeşitli yönleriyle hâlâ devam eden bu tartışmayı Stirner’in doğum yeri olan Almanya’da da izlemekteyiz. Stirner’in felsefi-bilimsel incelemelerdeki yerinin klasik tanımlamalardan uzaklaştığını da söyleyebiliriz. Bir takım çevrelerde ha^ la^ gelişigüzel anarşist sıfatıyla ortaya çıksa da, anarşistlerin büyük çoğunluğuyla birlikte diğer felsefi düşünce temsilcileri de Stirner’i “artık” anarşizm kapsamı dışında incelemekteler. Öncelikle Nietzsche ve varoluşçu düşünürler kapsamındaki tartışmayla ilgi gören Stirner, günümüzdeki çeşitli düşünceler yanı sıra, postmodern düşünce akımı içinde de anılmaktadır. Ne var ki, Stirner’in felsefedeki kendi yeri hâlâ yeterince araştırılmış değil ve “Stirner’in felsefesi nedir?” sorusu hâlâ diğer düşünceler kapsamında verilen yanıtı (varoluşçu, nihilist, solipsist vb.) aşmış değil. Bu tartışmaya doğrudan katılma amacıyla 1990’ların sonunda Max-Stirner-Archiv (Max Stirner Arşivi) ve aynı çevrelerce 2002 yılında Max-Stirner-Gesellschaft (Max Stirner Topluluğu) kurulmuştur. Arşiv, Stirner üzerine çok

yönlü yayım çalışmaları yanı sıra bir de “Der Einzige” adında dergi yayımlamaktadır. Bu derginin son sayısı (Ağustos 2003) “Stirner ve Anarşizm”’e özel yer vermiştir. Konuya duyulan ilginin az olduğu ya da konunun günümüzde geçerliliğini yitirdiği dergi katılımından belli oluyor. Stirner’in “anarşizmini” iddia eden bir yazı bulunmamaktadır bu dergide. (Bu sayıda yazarların çoğunun anarşist olmalarına karşın). Daha çok Stirner’in anarşistler üzerindeki etkisi araştırılıyor. (Kimileri de Stirner’le ortak yön bulmaya çalışıyor). Stirner-anarşizm tartışmasının Almanya’daki genel durumu da bu zaten.

Anarşistler eskilere dayanan çekimser tavırlarını sürdürmelerine karşın, Stirner’e yer yer gelişigüzel anarsist diyebiliyorlar. Bunlar zaten felsefi düzeyde bir tartışmadan mümkün olduğunca uzak durmayı seçenlerdir. (1900’lerin başında Bireyci Anarşistleri¹² felsefi tartışmaya çağıran Stirner’in anarşizm kapsamında anılması

¹² Stirner’in anarşizm kapsamında anılması bir taraftan Engels’e dayanırken, diğer taraftan da Mackay’a dayanıyor. Bu nedenle Mackay’a burada kısaca değineceğim. Stirner’in biyografisini yazan Mackay’a çağdaşlarından gelen eleştirilerden biri de şuydu: eğer bir filozofun biyografisi yazılıyorsa, onun felsefesi de bu kişi tarafından incelenmelidir. Nedir bu filozofun felsefesi, neyi tartışır, neye dayanır, kökenleri nelerdir, öncüleri var mıdır, hangi filozofları etkilemiştir, hangi filozoflarla benzerliği var, felsefedeki yeri nedir vb. Bu sorular karşısında Mackay’ın tek yanıtı: “Ben filozof değilim ve benden talep edilen bu tür çalışmalar bana yabancıdır.” (J.H. Mackay: Max Stirner. Sein Leben und sein Werk. Mackay-Gesellschaft, 1977, s. XIII.) Bu yanıtla yetinen Mackay, kaleme aldığı Stirner-biyografisinde bize şu bilgileri vermekten de çekinmez: Stirner’in “aristokratik, beyaz, ince ve bakımlı elleri” var. “Gözleri mavi ve gözlüklerini çıkarınca burnunun üzerinde gözlüklerin bıraktığı iz” görünür vb. (Aynı yer, s. 86) Kitabın yarısı bunun gibi bir ton anlamsız ve gereksiz bilgilerle dolu. Mackay, 250 sayfalık Stirner-biyografisinde sadece 17 sayfa kadar Stirner’in felsefesine yer verir. Üstelik bu 17 sayfa Mackay’ın Stirner hakkındaki yorumları

değil, Stirner'in kitabından alıntılardır! Ayrıca Mackay "ben filozof değilim" demekle yetinmez, filozof olup da Stirner hakkında felsefi çalışmalar yapan filozoflara da sert tepki gösterir. Dönemin meşhur filozofu Eduard von Hartmann'ın Stirner'in felsefesiyle ilgilenmesine, incelemelerde bulunmasına bir hayli kızmıştır. Eduard von Hartmann, Stirner'i yeniden "keşfetmekte" idi dolayısıyla Mackay'a rakipti. Başka rakipler de vardı. Ünlü Nietzsche'yle birlikte Stirner de o dönem etkisini göstermeye başlamıştı. Bernd A. Laska, Stirner'in yeniden keşfini esas olarak Paul Lauterbach'ın BvM'ni büyük bir yayınevi olan Reclam'da yayınlamasına bağlar, çünkü ancak bu yolla Stirner genele ulaşır. Ne var ki Mackay, bu felsefi tartışmada yer alacak, Stirner'in felsefesini anlayacak ve belirleyecek bir güce sahip değildi. Meselenin içinden çıkamayınca dostu Tucker'ın yardımına başvurur. Tucker ise Bireyci Anarşizmin taslağını Stirner'le ilgilenmeden önce çizmişti. (Bernd A. Laska'nın bu konuyu ayrıntılarıyla incelediği makalesini Türkçe'ye aktardım, arz eden şu adresten okuyabilir: <http://www.lsrprojekt.de/poly/trinda.html>.) Anselm Ruest adında başka bir felsefeci ve Stirner uzmanı Mackay'ın sunduğu biyografik bilgilere dayanarak "Stirner yılı" olan 1906'da kaleme aldığı kitaba da Mackay çok sert tepki gösterir: "Stirner, sadece bireyci anarşistlerin itaatkar ve güçlü ellerinde emin olabilir" (a.y., s. 21), gibisinden sözler eder. Ve Stirner'i Nietzsche ile karşılaştıran düşünürlere şöyle yanıt verir: "Nietzsche'nin kafası karışıktır, kendisiyle hep çelişir, gerçekte yanlış arasında fark göremez, Stirner ise derin, sakın ve dahidir." (A.y., s.18, 19.). Nietzsche-Stirner tartışmasını benimseyen ve hatta bu tartışmaya doğrudan katılan aynı dönemin bazı Stirner sevenleri Bireyci Anarşistlerin Stirner hakkındaki görüşlerinin yanlışlığını sert bir dille ifade etmeye çalışıyorlardı. "Stirnerbund" adı altında toplanan bu gruptan Gerhard Lehmann, Bireyci Anarşistlere hitaben yazdığı açık mektubunda Mackay'ın felsefi güçsüzlüğüne işaret ederek bu işten vaz geçmesini, Stirner'le uğraşmamasını talep edecek kadar sert tartışmalara girer. Anarşizmin tarihçisi Max Nettlau 1898'de Mackay'ın Stirner-biyografisini okuduktan sonra şöyle der: "Umarız, Mackay, Stirner üzerine yapılan araştırmaların kendisiyle başlayıp kendisiyle bittiğini arzulamıyordur." (Sozialistische Monatshefte. 2. Jg., No. 5. Mai 1898, p. 246. Bk: Der Einzige. Vierteljahresschrift des Max Stirner-Archivs Leipzig. 3. August, 1999, s.32) Nettlau bununla Mackay'ın ruhsal yapısını çok iyi kavramış görünüyor. Franz Mehring ise 1910'da Mackay'ın Stirner-biyogra-

bir taraftan Engels’e dayanırken, diğer taraftan da Mackay’a dayanıyor. Bu nedenle Mackay’a burada kısaca değineceğim. Stirner’in biyografisini yazan Mackay’a çağdaşlarından gelen eleştirilerden biri de şuydu: eğer bir filozofun biyografisi yazılıyorsa, onun felsefesi de bu kişi tarafından incelenmelidir. Nedir bu filozofun felsefesi, neyi tartışır, neye dayanır, kökenleri nelerdir, öncülleri var mıdır, hangi filozofları etkilemiştir, hangi filozoflarla benzerliği var, felsefedeki yeri nedir vb. Bu so-

fisinin “ikinci basımı hakkında daha uygun bir karar veremeyeceğimiz için üzgünüz” der ve şöyle devam eder: “Felsefe tarihi açısından önemli bir şey bulamadık bu kitapta.” (Die Neue Zeit. 28. Jg., 2. Band, Nr. 38, 17. Juni 1910. Bk: Franz Mehring’s Rezension. Der Einzige. Vierteljahresschrift des Max-StirnerArchivs Leipzig. 3. August, 1999, s.33.) Neresinden bakılsa da Mackay-öğretisinin Stirner’le kaynaşmadığını görüyoruz. Stirner’in “erk ve şiddet sadece bendedir, yani güçlü ve şiddetli olandadır” (Stirner, s. 231) ya da ne bekliyorsun, ihtiyacın varsa çekinme al gibisinden sözleri büyüleyici de olsa şiddeti benimsemeyen biri açısından pek hoş olmasa gerek. Ama şiddetten nefret ettiğini söyleyen Mackay Stirner’in bu tümcesinde de bir barış ilanı görmüş olacak ki, Stirner’i bu yönüyle de eleştirmez. Mackay’ın Stirner’i hiçbir zaman anlamadığı şu hareketinden de anlaşılmaktadır: Stirner hakkında bilgi almak için yazılı olarak başvurabildiği Dähnhardt’a (Stirner’in ikinci karısı) iletmiş soru listesinde şöyle bir soru da var: BvM’nin “bir yergi olabileceğine dair Stirner herhangi bir açıklama da bulundu mu?” (B. A. Laska: Ein dauerhafter Dissident. LSR-Verlag, 1996, s.136). “Yazılarından anlaşıldığı gibi Mackay, Stirner’in özgül pozisyonunu aslında” hiçbir zaman “temsil etmedi”; esas olarak ve “her zaman Anglosakson kökenli Bireyci Anarşizm’i temsil etmiştir”. Stirner’in “asıl düşüncesinin” kendi düşüncesinden tamamen “farklı olduğunu sezen” Mackay, bunu yoğurabilecek bir yeteneğe sahip değildi, daha çok BvM’ni “ciddiye almamaya” çalışıyordu. BvM’ne yergi şüphesiyle bakmasının nedeni de budur. (B. A. Laska: John Henry Mackays Stirner-Archiv in Moskau. Der Einzige, Vierteljahresschrift des Max-Stirner-Archivs Leipzig. 3. August 1999, s. 8.) Not: Yazıdaki çeviriler ad verilmediği sürece bana aittir.

rular karşısında Mackay'ın tek yanıtı: “Ben filozof değilim ve benden talep edilen bu tür çalışmalar bana yabancıdır.” (J.H. Mackay: *Max Stirner. Sein Leben und sein Werk*. Mackay-Gesellschaft, 1977, s. XIII.) Bu yanıtla yetinen Mackay, kaleme aldığı Stirner-biyografisinde bize şu bilgileri vermekten de çekinmez: Stirner'in “aristokratik, beyaz, ince ve bakımlı elleri” var. “Gözleri mavi ve gözlüklerini çıkarınca burnunun üzerinde gözlüklerin bıraktığı iz” görünür vb. (Aynı yer, s. 86) Kitabın yarısı bunun gibi bir ton anlamsız ve gereksiz bilgilerle dolu. Mackay, 250 sayfalık Stirner-biyografisinde sadece 17 sayfa kadar Stirner'in felsefesine yer verir. Üstelik bu 17 sayfa Mackay'ın Stirner hakkındaki yorumları değil, Stirner'in kitabından alıntılardır!

Ayrıca Mackay “ben filozof değilim” demekle yetinmez, filozof olup da Stirner hakkında felsefî çalışmalar yapan filozoflara da sert tepki gösterir. Dönemin meşhur filozofu Eduard von Hartmann'ın Stirner'in felsefesiyle ilgilenmesine, incelemelerde bulunmasına bir hayli kızmıştır. Eduard von Hartmann, Stirner'i yeniden “keşfetmekte” idi dolayısıyla Mackay'a rakipti. Başka rakipler de vardı. Ünlü Nietzsche'yle birlikte Stirner de o dönem etkisini göstermeye başlamıştı. Bernd A. Laska, Stirner'in yeniden keşfini esas olarak Paul Lauterbach'ın BvM'ni büyük bir yayınevi olan Reclam'da yayınlamasına bağlar, çünkü ancak bu yolla Stirner genelen ulaşır. Ne var ki Mackay, bu felsefî tartışmada yer alacak, Stirner'in felsefesini anlayacak ve betimleyecek bir güce sahip değildi. Meselenin içinden çıkamayınca dostu Tucker'ın yardımına başvurur. Tucker ise Bireyci Anarşizmin taslağını Stirner'le ilgilenmeden önce çizmişti. (Bernd A. Laska'nın bu konuyu ayrıntılarıyla incelediği

makalesini Türkçe'ye aktardım, arzu eden şu adresten okuyabilir: <http://www.lsr-projekt.de/poly/trinda.html>.)

Anselm Ruest adında başka bir felsefeci ve Stirner uzmanı Mackay'ın sunduğu biyografik bilgilere dayanarak "Stirner yılı" olan 1906'da kaleme aldığı kitaba da Mackay çok sert tepki gösterir: "Stirner, sadece bireyci anarşistlerin itaatkar ve güçlü ellerinde emin olabilir" (a.y., s.21), gibisinden sözler eder. Ve Stirner'i Nietzsche ile karşılaştıran düşünörlere şöyle yanıt verir: "Nietzsche'nin kafası karışıkır, kendisiyle hep çelişir, gerçekte yanlışlı arasında fark göremez, Stirner ise derin, sakın ve dâhidir." (A.y., s.18, 19.). Nietzsche-Stirner tartışmasını benimseyen ve hatta bu tartışmaya doğrudan katılan aynı dönemin bazı Stirner sevenleri Bireyci Anarşistlerin Stirner hakkındaki görüşlerinin yanlışlığını sert bir dille ifade etmeye çalışıyorlardı. "Stirnerbund" adı altında toplanan bu gruptan Gerhard Lehmann, Bireyci Anarşistlere hitaben yazdığı açık mektubunda Mackay'ın felsefi güçsüzlüğüne işaret ederek bu işten vaz geçmesini, Stirner'le uğraşmamasını talep edecek kadar sert tartışmalara girer.

Anarşizmin tarihçisi Max Nettlau 1898'de Mackay'ın Stirner-biyografisini okuduktan sonra şöyle der: "Umarız, Mackay, Stirner üzerine yapılan araştırmaların kendisiyle başlayıp kendisiyle bittiğini arzulamıyordur." (*Sozialistische Monatshefte*. 2. Jg., No. 5. Mai 1898, p. 246. Bkz. Der Einzige. Vierteljahresschrift des Max Stirner-Archivs Leipzig. 3. August, 1999, s.32) Nettlau bununla Mackay'ın ruhsal yapısını çok iyi kavramış görünüyor. Franz Mehring ise 1910'da Mackay'ın Stirner-biyografisinin "ikinci basımı hakkında daha uygun bir karar veremeyeceğimiz için üzgünüz" der ve şöyle devam

eder: “Felsefe tarihi açısından önemli bir şey bulamadık bu kitapta.” (Die Neue Zeit. 28. Jg., 2. Band, Nr. 38, 17. Juni 1910. Bk: Franz Mehring’s Rezension. Der Einzige. Vierteljahresschrift des Max-Stirner- Archivs Leipzig. 3. August, 1999, s.33)

Neresinden bakılsa da Mackay-öğretisinin Stirner’le kaynaşmadığını görüyoruz. Stirner’in “erk ve şiddet sadece bendedir yani güçlü ve şiddetli olandadır” (Stirner, s. 231) ya da ne bekliyorsun, ihtiyacın varsa çekinme al gibisinden sözleri büyüleyici de olsa şiddeti benimsemeyen biri açısından pek hoş olmasa gerek. Ama şiddetten nefret ettiğini söyleyen Mackay, bazı “Stirnerciler” aynı sorunla yüz yüzeydiler.) Susma yöntemi Proudhon’dan bu yana sürmektedir. (Landauer gibi bazı anarşistler hariç). Son dönemlerdeyse anarşistler yeni yöntemlerle suskunluklarını sürdürmektedirler. Özellikle 1980’lerden bu yana “anarşist” terimi yerine kullanılan “liberter” sözcüğü anarşist çevrelerce Stirner’e daha uygun görülmektedir. (Anarşistler kendilerini de “liberter” olarak adlandırıyorlar). Ne var ki bu sözcük elle tutulur bir şey ifade etmiyor. Öyle ki, kolonyalist Thomas Jefferson’dan tutun Almanya Yeşiller Partisi’nin bazı üyelerini bile kapsayan bu sözcük, düşünce akımlarını ve bireylerin düşünce pozisyonunu netleştireceğine, bulanıklaştırıyor. Böyle bir ortamda “libertarian” adı altında ortaya çıkan ve kendi ağızlarıyla kendilerine “anarko-kapitalist” diyenlerden anarko-feministlerine kadar her anarşist akım Stirner’i “liberter” olarak görüyor.

Stirner’in bu tümcesinde de bir barış ilanı görmüş olacak ki, Stirner’i bu yönüyle de eleştirmez. Mackay’ın Stirner’i hiçbir zaman anlamadığı şu hareketinden de anlaşılmaktadır: Stirner hakkında bilgi almak için yazılı

olarak başvurabildiği Dähnhardt'a (Stirner'in ikinci karısı) iletildiği soru listesinde şöyle bir soru da var: BvM'nin "bir yergi olabileceğine dair Stirner herhangi bir açıklama da bulundu mu?" (B. A. Laska: Ein dauerhafter Dissident. LSR-Verlag, 1996, s.136). "Yazılarından anlaşıldığı gibi Mackay, Stirner'in özgül pozisyonunu aslında" hiçbir zaman "temsil etmedi"; esas olarak ve "her zaman Anglosakson kökenli Bireyci Anarşizm'i temsil etmiştir". Stirner'in "asıl düşüncesinin" kendi düşüncesinden tamamen "farklı olduğunu sezen" Mackay, bunu yoğurabilecek bir yeteneğe sahip değildi, daha çok BvM'ni "ciddiye almamaya" çalışıyordu. BvM'ne yergi şüphesiyle bakmasının nedeni de budur. (B. A. Laska: John Henry Mackays Stirner-Archiv in Moskau. Der Einzige, Vierteljahresschrift des Max-Stirner-Archivs Leipzig. 3. August 1999, s. 8.) Not: Yazıdaki çeviriler ad verilmediği sürece bana aittir.

Böyle olunca da son derece geniş kapsamlı, neredeyse her şeyi ve herkesi içeren bu terimi Stirner'e uygun bulmak elbette çok kolay. (Birbirlerine karşıt birçok dünya görüşünü bu terim altında toplamak mümkün). Ne var ki aynı terimle Stirner'i tartışmak olanaksızlaşıyor. Aslında tipik bir postmodern toplumun gelişme sürecine işaret eden bu durumun ardındaki düşünce, bireyler arasındaki farkı yok etmeği amaçladığı gibi, sözcükler arasındaki farkı da kaldırma çabasında. (Aynı şey özgürlük ve cinsellik için de geçerlidir). Kimin ne olduğu ve kimin ne dediği önemli değil, önemli olan herkesin aynı olması ve aynı şeyi söylemesi. Tek insan ve tek dil.

Dolayısıyla Stirner'in devlet eleştirisi ve anarşistlerin devleti yadsımaları aynı terim altında birleşebiliyor. Ayrıca dergideki tartışmaların gösterdiği gibi, anarşistler

(“liberterler”) görüşlerini bir şeyleri yadsıma ya da kabullenme çerçevesinde yoğunlaştırıyor. Daha önceki sayılarda (Kasım 1999) kaleme aldığım “Stirner und die Anarchisten” başlıklı polemik içerikli makaleme bu sayıda gelen eleştiriler de bu nokta da yoğunlaşıyor. Konu sadece yadsımalara ve benimsemelere indirgeniyor. (Devleti ve tahakkümü yadsıma, ateizmi benimseme, “burjuva bireyciliğini” yadsıma, “anarşist bireyciliği” benimseme gibi yüzeysel “benzerliklerle” Stirner anarşizme eşitleniyor).

Ayrıca Stirner’in, henüz taslağı oluşturulmamış ama oluşturulması talep edilen “neo-anarşizm” çerçevesinde ifade edilebileceği de ileri sürülüyor. Bu düşüncayı daha önce Bernd A. Laska da ileri sürmüştü; ona göre yeniden ifade edilmesi gereken anarşizm düşüncesi Stirner’i bu bağlamda kapsayacaktır. Ancak kağıt üzerinde de olsa ortada olmayan bir anarşizm üzerine Stirner bağlamında tartışmak bana oldukça anlamsız geliyor. Laska’nın tersine benim incelemelerim Stirner’in anarşist olmadığını gösteriyor. Bence “Biricik” kavramı (Batı kökenli) genel felsefenin sunduğu kuram ve ifadeleri aşmakla birlikte kendi sonunu da hazırlıyor. Laska’nın Stirner’i Aydınlanma çağıının en önemli üç düşünürden biri olduğunu ileri sürmesi doğru da olsa, Aydınlanma projesinin çöküşünü önceden gören Stirner, Aydınlanma düşüncesiyle birlikte tüm Batı dünyasına Nietzsche’den daha radikal bir tezle karşılık verdi. İşte bu radikal düşüncesiyle kendi çöküşünü kendi doğurdu. Mauthner şu sözlerini tam yerinde söylemişti: Stirner “dünyaya sığmayacak ve dolayısıyla aklıktan ölecek kadar biricikti; o, politik bir

önder değildi, sadece iç dünyasında bir asiydi, çünkü onu insanlarla birleştirecek ortak bir dil bile yoktu.”¹³

Son olarak Ocak 2003’te yayınladığım “Der Einzige und das Nichts” (Biricik ve Hiç)¹⁴ adlı kitabımda da “Biricik” kavramının genel felsefedeki anlamıyla Hiç teriminin sınırlarını aştığına işaret ettim. Ve bu terimi biraz daha somutlaştırmak için de 1900’lerin başında F. Mauthner (daha sonra R. Engert ve A. Ruest) tarafından ileri sürülen Tanrıtanımaz Gizemcilik kapsamında ifade etmeye çalıştım.

Belki de Jean Baudrillard ile birlikte genel felsefenin sorusunu ters çevirip sormak Stirner’i anlamakta daha yararlı olacak: “Neden bir şey var da, Hiç yok?” yerine “Neden Hiç var da, bir şey yok?”*

≈

¹³ Fritz Mauthner: Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande. Viertes Buch. Georg Olms Hildesheim, 1963. s. 210.

¹⁴ Kitaba yönelik eleştiriler arasında Stirner’in felsefesinin ancak Batılı gizemci düşüncesinde yer alabileceği vurgulanırken, bunun tam tersi eleştiriler de yer alıyor. Anarşistlerce de ilgi gören kitap, anarşizm bağlamında yazılı bir eleştiriye hedef olmadı.

* Bu yazının ilk kez yayımlandığı yer: *Davetsiz Misafir*, Sayı 3, 2003.

Max Stirner ve (Bireyci) Anarşistler

Her kim tin, özgürlük, eşitlik, demokrasi ve daha nice kavramlar üzerine yaşamını kuruyor ve o çizgide yaşıyorsa, dindar olandır ve sabit fikirlidir. Ben'i dışında bir varoluş kabul eden herkes henüz Ben olamamış, eşle-yişle: Biricik değildir.

Bir düşünce olan anarşizm çizgisinde yaşayan anarşist ne özgür ne de Biriciktir. Özgür bir kişi anarşist bir toplumda özgür ve biricik arzularını ne kadar yaşayabilir? Anarşizmin toplumsal kriterlerine göre yaşamak zorunda kalmaz mı? Ve özgür insan eşitlik, özgürlük, “sosyalizm”, hak, adalet gibi anarşist kriterleri hiçe sayarsa ne olur? Tek ölçüt var: o da insan değil, Biricik'tir. Biricik kendi kriterlerine göre yaşar, insan ise insan olma kriterlerine göre ve anarşist de anarşist olma ilkelerine göre. “Ben Kendimin cinsiyim; normsuz, yasadız ve örneksizim vs.”¹⁵ diyen Stirner'in bu tümcesi anarşizme ters düşmez mi? Anarşizmin programları, yasaları, genelleri, normları yok mudur? Var, hem de fazlasıyla!

“Benden aşağı olan her hakikati beğenirim; benden yüksek ve ona göre yaşamam gereken bir hakikati tanı-mıyorum.

Bence hakikat yoktur, çünkü hiçbir şey Benden üstün değildir!”¹⁶ Bir anarşist, kendi hakikatini böyle ifade eden Stirner ile aynı yolu nereye kadar gidebilir? Korkarım pek uzun sürmez bu yolculuk. Hak ve hukuk meselesiyle başlarsak o zaman bu yazıyı uzatmamıza bile ge-

¹⁵ Max Stirner: Der Einzige und sein Eigentum. Reclam Stuttgart 1981, s. 200. (Yazıdaki bütün alıntıların çevirileri: HİT).

¹⁶ Aynı yer, s. 399.

rek kalmayacaktır, çünkü bu konuda her iki cephenin pozisyonu da apaçıktır. Şöyleki: Anarşizm genel olarak sadece göreceli bir fikir olan adaletten yanadır hatta hakkın yerini bulması için koşul olarak görülen bir sözleşmeyi benimser. Stirner ise ne bir sözleşmeden yanadır ne de hak- hukukla ilgilenir. Hatta hak ya da haksızlık gibi düşünceleri tanımaz bile. “Ben sadece özgür cesaretimle yapmadığım şeyde hak sahibi değilim; demek ki Ben, yapmakta kendimi hak sahibi görmediğim şeyde hak sahibi değilim. Benim için neyin hak olduğuna Ben karar veririm; Benden öte hak yoktur. Bana uyuyorsa, haktır. [...] Egoist hak işte budur.”¹⁷ Öyle anlaşılıyor ki Stirner başkasına hak tanımıyor: Bence haklı olan “başkalarına göre haklı olmayabilir; bu onların sorunudur, benim değil: dilerlerse karşı çıkabilirler.”¹⁸ Stirner’e göre her edim salt egoist bir iradeye dayanır. Kimi anarşistlerin hararetle vurguladıkları güçlerin harmonisi gibi bir düşünce Stirner’in umurunda bile değil.

Toplum konusunda da Stirner pek farklı düşünmemekte. Sözleşmeleri hiçe sayarak, yerine “Egoistlerin Birlikteliğini” önerir. Bu birliktelik Biriciklerin arzu ve amaçlarını gidermek için vardır, bireyleri çalışmalarında engelleyecek ve genele uygun olmak zorunda olan etiksel bir değere sahip değildir. Toplumlar –hangisi olursa olsun– Stirner’in ilgisini çekmemekte, toplum, ışığı daha doğmadan sönmüştür. Karşılıklı yardım ve dayanışma gibi idollere de sahip olsa, Stirner için çekici değildir. Yardımlaşmak yararlı ve mutlu edicidir ancak ilkeselleştiği an, yerini entrikalara bırakır. Bireyci anarşistlerin kayıtsız şartsız benimsedikleri “herkese eşit özgürlük”

¹⁷ Aynı yer, s. 208-209.

¹⁸ Aynı yer, s. 298.

ilkesi entrikalar dünyası olmak zorundadır. Çünkü: Her genelleştirme, her sistematik birlik, her sözleşme, kuramsal ve edimsel her kurumlaşma ve her ilke nevrotik bir düşünceden doğar. Bundan dolayı anarşizm, Stirner'in arzusu kapsamında değildir. "Egoistlerin Birlikteliği" sözleşmelere, kurallara ihtiyaç duymamaktadır. Böyle olmasaydı, Stirner sözkonusu birlikteliği farklı ifade ederdi. Bu birlikteliği bir eğlenceye benzetebiliriz; insan eğlenceye arz ettiği an gider ve arz ettiği an oradan ayrılır. Hiç bir kural bağlamaz onu.

Stirner'in "yeniden keşfedicisi" olduğunu gururla ilan eden John Henry Mackay –ki bu tarihsel açıdan doğru değildir– yukarda sözü edilen ilkelerden arınmış bir birey değildir. Stirner'i kendi yanında görmek ya da dostu Tucker'ın geliştirdiği Alman Bireyci Anarşizm'inin temsilcisi olarak arz etmek belki anlayışla karşılanabilir. Ancak bunun herkesçe kabul edilmesini talep etmek ve hatta felsefi bir temel sunmaksızın öyleymiş gibi ilan etmek ayrı bir konudur. Mackay (1864-1933), arzusuyla gerçeği birbirine karıştıran bir düşçüdür – ve sadece bir düşçüdür. Mackay'ın "herkese eşit özgürlük" ilkesi Stirner'in Biricik kavramından tamamen uzaktır. Mackay'ın iddiası felsefi yetersizliğinden kaynaklanıyor; dolayısıyla Stirner'i bireyci anarşist olarak hatta onun kurucusu ve temsilcisi olarak ilan etmesi kabulüm dışındadır.

Şair Mackay, felsefeyle özellikle de Stirner'in felsefiyle ilgilenebilecek felsefi bir düzeyde değildi. Ve bu konuda herhangi bir çalışması da yoktur. Kısacası, Mackay, felsefi yetersizliğinden dolayı Stirner ile baş edecek durumda değildi. (Bkz. yukarıdaki metin: Max Stirner ve Anarşizm Üzerine Birkaç Not..., dipnot 1). Bu nedenle

de içine girdiği çıkmazdan çıkmak için dostu Benjamin R. Tucker'ın (1854- 1939) Bireyci Anarşizm öğretisine sarıldı ve Stirner'i, deyim yerindeyse, oraya yerleştirdi. Ve Stirner'in biyografisini de yazmış olması, kamu beyni Stirner'i bireyci anarşist olarak ezberledi. Bu duruma pek kızan gizemci sosyalist-anarşist Gustav Landauer (1870-1919), Mackay için şöyle der: "Stirner gibi önemli bir filozofun iyi bir şair ama önemsiz bir düşünür olan Mackay ile hep bir solukta anılması yürek acısıdır. Mackay'ın ekonomi hakkındaki bulanık görüşleriyle Stirner'in hiçbir ilgisi yok, Mackay bunları daha çok Proudhon'dan aldı."¹⁹ Yerinde bir analiz.

Şu sonuca varıyorum: Mackay, Stirner'in felsefesini anlayabilecek ve analizleyebilecek bir düşünsel yapıya sahip olamadığından, Stirner'i "Bireyci Anarşizm" denilen bilimsel-dogmatik bir tekkeye sığdırmaya çalışmak gibi çalışmalarından dolayı Stirner'e zarar vermiştir. Sonuç olarak, meselesini Hiç'e bırakan bir filozofu anarşizm gibi ideolojik yapılara indirgemek, doğrusu, çok komik.

Değerli bir şair olmasıyla birlikte dile taparcasına sözcüklere mutlak hakikat yükleyen Mackay, bir takım felsefi içeriği olmayan özgürlük ilkelerine dayanarak "özgür toplum"u ifade etmeye çalışmıştır. Özellikle de dil konusunda Stirner'i anlamaktan bir hayli uzaktır Mackay. Dilin usçu tehlikesini göremeyecek kadar da dindardır. Stirner, düşünceyi usçu bir yöntemle son aşamasına kadar taşıyarak düşüncenin imha[^] olmasını sağlar. "Farklı düşünenler" birbirlerine tahammül ederler. Ama bir nesne hakkında neden sadece farklı düşünmekle

¹⁹ Signatur: g.l. Gustav Landauer im "Sozialist" (1892-1899). Hg. V. Ruth Link-Salinger. Frankfurt: Suhrkamp-Verlag 1986, S. 52.

yetineyim, farklı düşünmeyi neden son aşamasına kadar götürmeyeyim ki; yani üzerine düşündüğüm nesneyi anlamsızlaştıran, nesnenin hiçleşmesine ve yok olmasına kadar ?”²⁰

Buradan Stirner’in düşüncesizliği benimsediği sonucuna varılamaz; Stirner “düşüncelerle doludur”, hatta bir “düşünceler dünyasıdır.” Anarşistlerle birlikte tüm izmcilerin “yöntemi”: benimsedikleri düşünceyi ilke haline getirip yaşamlarını inatla ona göre şekillendirmek. Bununla düşünceyi yaşamın efendisi haline getirirler. Ve bu durumda giderek soyutlaşan düşünce bireyi yaşamdan koparabilmektedir. Stirner’e göre, örneğin, Ludwig Feuerbach, insan’ı yaşamsal bir ölçüt haline getirmekle onu soyut bir dünyaya taşımış ve böylece de yaşamdan koparmıştır. “Ben kendi içimde en az düşünce kadar varlığı da aşım. Biri benim varlığım diğeri benim düşüncemdir.”

Varolmak için her ikisine de gereksinimim var, binlerce başka şeye gereksinimim olduğu gibi, diyen Stirner, tümcesini şöyle tamamlar: “Her şeyden önce Bana gereksinimim vardır, hem de şu çok bariz olana, Biricik’e.”²¹

Stirner’in vurgulamak istediği saltık ve kutsal bir Ben değil, varoluşa dogmatik ve kutsal bir anlam yükleyip onu yücelten bir Ben de değildir. Stirner’in Ben’i kendini sürekli tüketen bir Ben’dir. Herhangi bir düşünceyi kendine efendi edinmeksizin Biricikliğini kendi geçici istemlerine göre tüketen bir Ben. Stirner’e göre her düşünce tüketilmek için üretilir, putlaştırılmak için değil.

²⁰ Max Stirner: Der Einzige und sein Eigentum. Reclam Stuttgart 1981, s. 379.

²¹ Aynı yer, s. 382.

Ve her düşünce gereksinimlerimi karşılayabileceği gibi, karşılayamayabilir de. Bu nedenle: “Ben Herşey'im ve Hiç'im.” Stirner'in dünyayla ilişkisi budur.

Sonuç olarak, Stirner'i anarşizmin ya da bireyciliğin ya da başka bir düşünce sisteminin kurucusu ya da temsilcisi olarak görmek bana olanaklı gelmiyor. Stirner'i hiçbir düşünceye indirgeyemeyiz. Düşünsel olarak Biri-cik felsefesi buna uygun değildir.

≈

